

Fiske i Rødøy omkring århundreskiftet

Av Magnus Mathisen

I denne artikkelen skal vi se på fiskerinæringen i Rødøy ved århundreskiftet, ca. 1890–1910. Innledningsvis vil jeg ta for meg hvilken rolle fiskerinæringa spilte som sysselsettingsfaktor og hvordan denne ble kombinert med andre næringer. Derneft skal vi ta for oss fiskeflåten som fantes i kommunen på den tid, og se i hvilken grad den omformingsprosess som man ellers finner i farkosttyper, har gjort seg gjeldende her. Hovedvekten vil jeg imidlertid legge på hvilket fiske som ble drevet i Rødøy i dette tidsrommet og detakelsen fra Rødøy i de store sesongfiskeriene.

Avslutningsvis vil jeg ganske kort komme inn på tilvirkning og omsetting av fisk i Rødøy.

Fiske som yrke

I utgangpunktet er det klart at fiske var den bærende næring i kommunen sammen med jordbruk. Fiske var sjølve grunnlaget for den spredte bosettinga i kommunens mange fjorder og øyer.

Går vi til folketellinga for 1900, finner vi at 458 av kommunens 795 menn over 15 år var sysselsatt i fiske. Dette utgjorde ca. 57%, hvilket er mindre enn man kanskje hadde forventet. Går vi imidlertid til personlistene i folketellinga som også tar med biyrkesfiskere, øker antall sysselsatte i fiskeriene til 574 personer, eller vel 72% av den mannlige befolkning over 15 år ¹⁾. Omlag 49% hadde fiske som sitt eneste yrke, 31% som hovedyrke og 20% som biyrke ²⁾. Ser

man på yrkeskombinasjonene, viser det seg at ca. 90% av de som har fiske som hovednæring, har jordbruk som binæring ¹⁾.

Omvendt viser det seg at like stor del, 90%, av de med fiske som biyrke, kombinerer dette med jordbruk. For de resterende i begge grupper, er binæring eller hovednæring håndverk eller i tjenesteytende næringer.

Generelt kan man si at fiske og jordbruk var den dominerende yrkeskombinasjonen i Rødøy rundt århundreskiftet. Det var en næringstilpassing basert på de naturressurser som ga grunnlag for bosetting i en kystkommune som Rødøy.

Fiskeflåten i Rødøy

Vi har konstatert hvilken stor betydning fiske hadde som næringsvei omkring århundreskiftet. Nå skal vi se på den fiskeflåten utøverne hadde til disposisjon. Jeg vil i første rekke legge vekt på den endringsprosessen som skjer i årene før og like etter århundreskiftet.

I 1860-åra begynte hva bl.a. Eivind Thorsvik kaller den «nordlandske båtreform» ³⁾. Fembøringen ble forlenget og oppbygd med flere bord. Den fikk større seilføring og etterhvert et overbygg akter, løfting, som kunne tas av under

1) Folketellinga for 1900 i Rødøy. Personlistene. Statsarkivet i Trondheim.

2) Omlag 90% av de som hadde fiske som eneste yrke, var ugifte sønner som bodde hjemme.

3) E. Thorsvik: Mekanisering av fiskeflåten, s. 226.

*Ro-åttningen var på vei ut på slutten av 1800-tallet, men ble fremdeles brukt til linefiske.
(Foto: Wilse/Woxengs Samlinger, Rørvik).*

fiske. Dette var en utvikling med vekt på seilbå-
tens egenskaper istedetfor robåtens, for øvrig
en utvikling som allerede hadde funnet sted
innafor den sør-norske fiskeflåte.¹⁾

Samtidig som nordlandsbåten ble forbedret,
ble båter av hardanger og listertypen tatt i bruk
her nord. Disse var sneseilere og langt mer ma-
nøvreringsdyktige og bergelige enn de smekre
råseilerne. En stor del av listerbåtene, som de
etterhvert ble kalt, ble kjøpt fra vestlendinger
som deltok i storsildfisket i 1860-70 åra. I 1874
finner vi skriftlig belegg for at slike båter er tatt
i bruk av fiskere i Rødøy²⁾. Etterhvert tok imid-
lertid båtbyggerne i Nordland til å bygge slike,
enten rene kopier eller båter med listerbåtens
egenskaper, men tilpasset nord-norske forhold.

Samtidig med overgangen til listerbåter blir

åttningen rigget om fra råseil til sneseil. Sjøl om
åttningen ikke kom til å bli utkonkurrert i denne
omgang, synes allikevel fiskere i Nordland i
1890-åra å foretrekke listerbåter. I sin beret-

1.) Årsakene til den omformingsprosess som nord-
landsbåten gjennomgår, er vanligvis sett i sammen-
heng med Lofotloven av 1857 som åpner for fritt
fiske og derved gjorde fiskerne mer mobile. Samti-
dig skjer det en økning i bruksmengden og en om-
legging til fiske i Vest-Lofoten, noe som satte
strengere krav til fiskebåtene. Private institusjoners
og de offentliges arbeid med å framskaffe mer ber-
gelige båter, framskyndet også omdanningen av den
nord-norske fiskeflåte.

2.) Dette fremgår av liste over omkomne på sjøen i
Rødøy 1850-1946, utarbeidet av soknepresten i
1946. Her blir det i enkelte tilfeller nevnt de båt-
typer som var involvert i uhell.

Listerbåtene fikk større innpass blant fiskere i Rødøy i slutten av forrige århundre.
(Foto: Johan Rasch/eies av familien Rasch).

ning fra 1894 skriver fiskeriinspektør Jens O. Dahl at: «... ombytte af de store Raaseilbaade med tilsvarende og større Sneseilbaade – foregaar jevnt».¹⁾ I en oppsynsrapport fra Rødøy i 1898 nevnes det at fembøringer fremdeles er med.²⁾

Elling Tidemann som rodde fiske i Myken i 1898 og 1899, skriver i tradisjonsmaterialet til Norsk Etnologisk Granskning, at både fembøringer, åttringer og listerbåter deltok i fiske der.³⁾

I Lofotberetninga fra 1906 skriver imidlertid utvalgsformannen Richard Hansen at det nesten ikke blir bygd flere fembøringer mer.⁴⁾ Åttringen holdt seg imidlertid som linebåt.

Lyder Larsen fra Værangfjord som rodde sitt første vinterfiske i Valvær i 1907, forteller at det begynte «... å ebbe ut for åttringer». Ole Svendsen, Tjongsfjorden, bekrefter dette og forteller at det i 1910 bare var listerbåter som deltok i vinterfiske i Valvær. Åttringen, mener han, var mest brukt av de som rodde fiske i Lofoten. Endel beholdt åttringen langt inn i motoralderen. Så sent som midt i 1930-åra deltok det åttringer fra Rødøy i Lofotfisket.

I 1890-åra foregikk det også en annen utvikling i den nordlandske båtreform, nemlig omlegginga til dekkbaater. Dette skjer ved at de åpne listerbåtene ble forsynt med dekk, enten hel eller halvdekk. Videre ble det bygd dekksbåter som hadde listerbåten som forbilde. Disse båtene fjernet seg etterhvert så sterkt fra sitt forbilde at en kan snakke om en ny båttype. Ifølge A. Thowsen var denne nye dekksskøyten sammen med åttringen og en nyskapning, kutteren, de vanligste større fiskefartøyer i Nord-Norge rundt århundredskiftet.⁵⁾ Kutteren var en hekkbygd dekksbåt med opprettstående forstavn, som hadde de engelske fiskekuttere som forbilde.⁶⁾ På de større dekksskøytene var det vanlig med fangstbåter, mindre nordlandsbåter eller doryer, hvorfra redskapene ble satt og trukket.

I første omgang ble dekksbåtene klinkbygde, noe som var den vanlige byggemåte for nordlandsbåtene. Rundt århundredskiftet ble kravellbyggingsteknikken introdusert i Nord-Norge. De større dekkfartøyene ble etterhvert kravellbygde og dermed langt mer solide, noe som trengtes da motoren gjorde sitt inntog etter århundredskiftet.

Omlegginga til dekkbaater ser ikke ut til å ha fått sitt gjennombrudd i Rødøy før århundredskiftet. Fram til 1904 var det i kommunen bare anskaffet 4 seilskøyter.⁷⁾ Samtlige var kommet til etter 1891. Om disse var åpne listerbåter som var blitt dekkbaater, eller om det her dreier seg om båter som var bygd som seilskøyter, sier ikke kildene noe om. I 1907 var antall seilskøyter i

- 1.) Årsberetning vedkommende Norges Fiskerier 1894, s. 191.
- 2.) Pakke med oppsynsrapporter nr. 959. Statsarkivet i Trondheim.
- 3.) Emne 70, «Fra robåt og seil til motor».
- 4.) NOS Norges Fiskerier, 1907.
- 5.) A. Thowsen: En studie i nord-norsk trebåtbygging. 1966, s. 75.
- 6.) T. Iversen: Norske båttyper og fiskefartøyer. 1936.
- 7.) Årsberetning vedkommende Norges Fiskerier 1904, s. 63.

*Motor-åttringen var et vanlig syn på fiskehavet helt opp til 2. verdenskrig.
(Eies av Nordland Fylkesmuseum).*

Rødøy økt til 12, hvilket kom til å bli det høyeste antallet av disse båtene i kommunen. ¹⁾ Sjøl om seilskøytene ble et viktig supplement til fiskeflåten, kom disse ikke til å utkonkurrere de åpne seilbåtene. Det kom imidlertid den neste nyskapingen i fiskeflåten, *motorbåtene*, til å gjøre.

I årene 1905-06 ble det anskaffet 3 motorer til kommunen. Høsten 1905 kom Hans Meyer Antonsen fra Nordnesøy hjem fra Vestlandet med den 40 fot store motorkutteren «Haapet». Brødrene Julius og Paulius Olsen fra samme sted var visstnok medeiere.

Neste mann ut var Johan Jensen, Hamnøya, som kjøpte en 10 HK Alpha som han satte i en listerbåt som ble brukt under sildefisket. Omtrent samtidig fikk Alfred Telnes, Værangfjord, innmontert en 4 HK Alpha i listerbåten sin.

Etter at disse 3 motorene ble innkjøpt til kommunen, skjer det faktisk ingen nyanskaffelser før i 1910. ²⁾ Da finner vi 9 motorbåter registrert i Rødøy. Året etter var antallet fordoblet.

1). NOS Norges Fiskerier 1907.

2). NOS Norges Fiskerier 1910.

I åra som følger skjer det en rask motorisering av fiskeflåten, som kom til å endre mye innafor denne tradisjonsrike næringa. Dette ligger imidlertid utenfor det jeg skal ta opp i denne artikkelen.

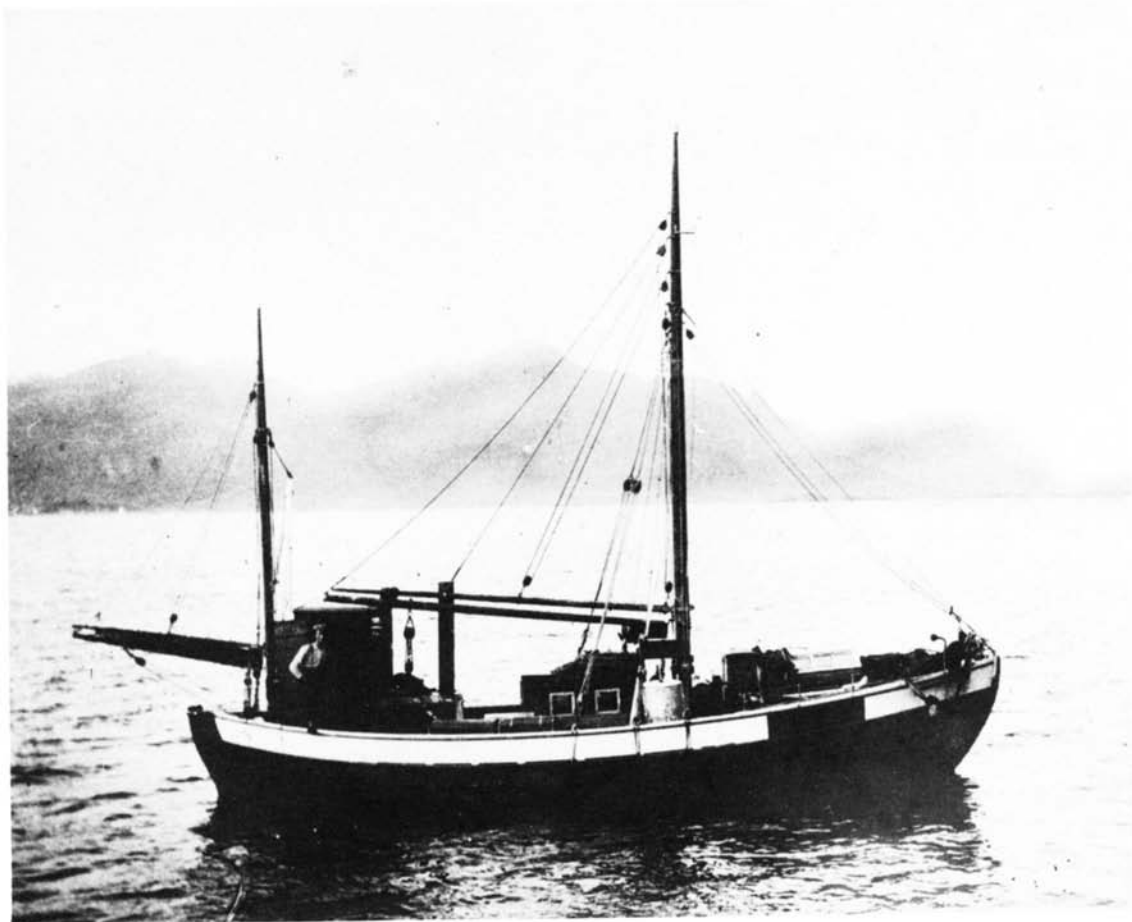
Deltakelse og utbytte i de forskjellige fiskerier

Rødøyfjerdingsens deltakelse i fiske var basert på visse forutsetninger. For det første muligheten til heimefiske og deltakelse i de forskjellige sesongfiskeriene. Dette måtte imidlertid for de flestes vedkommende tilpasses en annen faktor,

nemlig jordbruket. Deltakelse i fiske måtte i store trekk tilpasses årsrytmen på gården, med vekslende deltakelse i heimefiske og sesongfiskeriene. I det følgende skal vi se på deltakelsen i de forskjellige, samt fangstutbytte og forteneste.

Lofotfisket

Lofotfisket som tok til i januar og strakte seg fram til april, ble årlig besøkt av et stort antall fiskere fra kommunen. Et kildemessig problem her er at fiskere fra Rødøy og Meløy ble talt sammen helt fram til 1902, da Meløy ble fraskilt

Motoriseringa av fiskeflåten kom til å endre mye innanfor fiskerinæringa. Dette er en av de eldste motorskøytene i Rødøy, Laila. Den er bygd ca. 1912. (Eies av Johnny Senning).

som eget prestegjeld.¹⁾ Ser man på tallene fra åra etter fraskillelsen, ligger andelen av fiskere fra Rødøy på mellom 62% i 1903 og 76% i 1905, noe som indikerer at et flertall av fiskerne kom fra Rødøy.

Antall deltakere fra de to kommunene lå på mellom 600-700 mann. I tillegg kom, som man ser av tabell 1, leiekarer, varierende i antall fra 76 i 1902 til bare 1 i 1905. Samlet antall deltakere fra kommunene Rødøy og Meløy synker til under det halve i åra fram til 1910. Dette har, som vi skal se senere, sammenheng med utviklingen i det lokale skreifiske.

Tabell 1: Antall Lofotfiskere fra Rødøy/Meløy 1895 – 1905.

År	Ant. fiskere	Båtm.skap	Båter	Leiekarer
1895	612	144	147	54
1896	692	164	167	35
1897	634	145	152	60
1898	610	137	140	42
1899	660	158	158	36
1900	713	154	154	53
1901	598	120	120	69
1902	706	151	152	76
1903	504 ^{*)}	74	75	28
1904	389 ^{*)}	56	65	30
1905	342 ^{*)}	68	70	1

Kilde: Årsb.v. N.F. 1895-1905.

*) Adskilt er tallene for Rødøy og Meløy følgende i 1903: 313-227, 1904: 245-144, 1905: 261-81.

Etter år med godt utbytte i Lofotfiske først i 1890-åra, avtar fisket med et desidert bunnår i 1900. Fangstkvantumet dette året var det laveste siden 1860.²⁾ Sjøl om fisket tok seg opp i de følgende år, var allikevel utbyttet lavere enn først i perioden. Gjennomsnittlig bruttolott for deltakerne i Lofoten var i perioden 1890-1905 på kr 188,-, varierende fra 110 kroner i 1898 til 250 kroner i 1894.³⁾ I perioden 1906 -10 kom imidlertid gjennomsnittslotten til å stige til 320 kroner. På tabell 2 som følger, ser vi hvordan deltakelse og gjennomsnittslotten for lofotfisket og de andre sesongfiskeriene artet seg i åra 1895-1910.

Tabell 2: Antall deltakere i skreifiske i Rødøy, deltakelse fra Rødøy i Lofoten og vartorskfisket i Finnmark. Gjennomsnittlig bruttolott pr. deltaker.

År	Antall deltakere		Gj.sn.br. lott pr. deltaker			
	Rødøy	Lofoten ^{*)}	Finnmark ^{**)}	Rødøy	Lofoten	Finnmark
1895	508	612	95	116	212	151
1896	473	692	164	156	160	262
1897	493	634	168	102	168	131
1898	473	610	85	61	110	133
1899	335	660	89	74	186	250
1900	225	713	75	60	152	288
1901	150	598	45	116	226	174
1902	190	706	61	170	190	211
1903	360	313 ^{*)}	17	168	180	256
1904	416	245	14	324	163	312
1905	570	261	19	395	224	328
1906	680	471	77	347	272	
1907	670	293	60	192	402	353
1908	542	295	39	201	277	248
1909	548	281	74	235	328	223
1910	574	230	125	236	324	325

*) Fiskere fra Rødøy/Meløy var talt sammen fram til 1903.

**) Antall fiskere fra Rødøy og Meløy.

Kilde: NOS Norges Fiskerier 1895-1920. Årsb.v. N.F. 1895-1920.

Her vil det være på sin plass å knytte noen kommentarer til begrepet «gjennomsnittlig bruttolott», slik det blir brukt her og videre i artikkelen. Bruttolott framkommer ved at samla verdiutbytte for fisket blir fordelt på antall deltakere som er registrert i fisket. I realiteten varierte imidlertid lotten etter brukstype, båttype, tiden en deltok i fisket og også hvorhen en deltok. Eksempelvis kunne det enkelte år være bra fiske i Aust-Lofoten, mens andre år kunne fisket slå til i Vest-Lofoten. Dessuten kom også båtlagets dyktighet og vel også hell, til å innvirke på driftsresultatet. Videre er de oppgitte tall

1.) Ved kgl. res. av 27. desember 1907. A. Helland 1908, bd. 3.

2.) G. Rollesen, 1946, Fig. 1, s. 139, i «Lofotfisket» red. K. Fasting.

3.) NOS Norges Fiskerier 1890-1910.

en bruttolott. Til fratreck kom avskrivning av bruk og leie for rorbu og hjell. Det tilfalt også eieren av båt ekstra lott varierende fra $\frac{1}{2}$ – 1 lott for nordlands- og listerbåtene, alt etter båtenes størrelse. Kosten holdt en alt vesentlig sjøl. Alle disse faktorene må en ta i betraktning når en skal vurdere det reelle utbytte for deltakerne. Brutto gjennomsnittlig lott gir oss imidlertid en pekepinn på hvilken størrelsesorden utbyttet av fiskerierne kunne gi, og det gir oss tall som vi kan sammenligne fra år til år.

Som et apropos kan nevnes at en eneste opplysning om reelt utbytte jeg har funnet, i et skifte fra 1899, er et oppgjør fra Konow & Co i Bergen, for $\frac{1}{2}$ lott skreifiske i Valvær samme år. Hel lott dette år lå på kr 74,-, hvilket sammenfaller godt akkurat for dette bestemte tilfellet.

Et annet poeng ved rødfyfjæringens deltakelse i Lofoten, er at de i likhet med andre fiskere hadde sine spesielle vær som de kom tilbake til i større antall år etter år. For fiskere fra Røddøy er det tydelig at Nusfjord var deres faste vær. I et tilfeldig valgt år, 1881, var hele 154 av ialt 261 lofotfiskere fra kommunen stasjonert i dette været.

Skreifiske i Røddøy

Et årvisst skreifiske foregikk på denne tid fra fiskeværene Myken og Valvær. Myken hadde i følge Amund Helland i Norges land og folk «... en sjelden heldig beliggenhet ved et stort og rigt fiskehav». ¹⁾ Utroren var for småbåter kun $\frac{1}{4}$ mil, og opptil 1 mil for garnbåter. I Valvær lå forholdene best til rette for garn, og utroren var på omlag 1 mil.

I tabellen under ser vi deltakelse og fangstutbytte for disse to fiskeværene i perioden 1890-1910.

Som man ser av tabellen lå deltakerantallet for skreifisket i Myken på mellom 75 i 1901 og 370 i 1906. For Valvær var lavest og høyest deltakelse, henholdsvis 75 i 1901 og 374 i 1893.

Under skreifisket i Myken og Valvær var det etablert offentlig oppsyn, noe som gjør at man

Tabell 3: Skreifiske i Myken og Valvær 1890-1910

År	Myken		Valvær	
	Ant. fiskere	Ant. fisk	Ant. fiskere	Ant. fisk
1890	171	69.000	241	275.000
1891	109	29.000	103	123.000
1892	125	116.000	318	295.000
1893	190	236.000	374	324.000
1894	193	135.000	364	115.000
1895	232	152.000	276	105.000
1896	239	124.000	234	101.000
1897	249	115.000	244	95.000
1898	271	50.000	202	70.000
1899	186	36.000	149	44.000
1900	140	22.000	85	13.000
1901	75	23.000	75	27.000
1902	111	60.000	79	33.000
1903	220	185.000	120	60.000
1904	274	310.000	134	150.000
1905	367	265.000	206	295.000
1906	370	305.000	310	325.000
1907	350	103.000	325	175.000
1908	290	114.000	252	160.000
1909	298	128.000	250	148.000
1910	300	164.000	274	175.000

Kilde: NOS Norges Fiskerier 1890-1910.

har offentlig statistikk fra fisket i disse to værene. Deler av oppsynsrapportene foreligger også trykt, og disse behandler bl.a. værforhold og sanitære forhold for fiskerne.

I tillegg til fiskere fra kommunen deltok det også fiskere fra nabokommunen Meløy, samt deltakere fra Gildeskål. Fisket tok til i januar og var som oftest utrodd i mars, sjøl om det enkelte år kunne strekke seg lenger utpå våren. Vanligvis pleide endel fiskere å avslutte skreifisket i Røst, eller flytte over til Husø og Sydholmen i Træna for å delta i fisket der.

I likhet med i Lofoten fant det sted en nedgang i fangstutbyttet i Røddøy fram mot århundreskiftet, med bunnår i 1900. I åra som kom tok imidlertid fisket seg kraftig opp.

1). A. Helland 1908, bd. 3, s. 555.

Skreifisket i Valvær ca. 1910. Fiskeflåten består av sneseilriggete listerbåter. Denne båttypen kom til å fortrengte nordlandsbåtene under vinterfisket og vinne innpass i fiskeflåten i Rødøy i større grad enn hva vi finner ellers her nordpå. (Eies av Ragnhild Olsen).

Fangstutbyttet målt i antall skrei pr. fisker var gjennomgående høyere i Lofoten enn for skreifisket i heimeværene. Bare i enkelte år først og sist i perioden, var utbyttet høyere i Rødøy. For åra 1890-1905 lå for eksempel gjennomsnittlig antall skrei pr. fisker på 732 i Lofoten, mens det tilsvarende tall for Rødøy var 589.

Også når det gjaldt det økonomiske utbyttet av skreifisket for den enkelte fisker, lå gjennomsnittlig bruttolott generelt høyere for deltakerne i Lofoten enn for dem som drev fra heimeværene.

Hvorvidt man bestemte seg for å ro vinterfiske i hjemkommunen i forhold til Lofoten, var blant annet betinga av hvordan utsikten i heimeværene var. Med andre ord hvordan fisket forrige år hadde arta seg. Dette kan vi se ved å sammenligne deltakelse og utbytte pr. fisker på de to aktuelle stedene.

Vi finner at det som forventet ser ut til å være avhengighet mellom utbytte og deltakelse i skreifisket i heimeværene. I stor grad ser man en sammenheng i nedgang og oppgang i fisket. Imidlertid kan vi legge merke til at reaksjon på utbytte kommer ett eller to år senere i form av økt eller dalende deltakelse. Utviklingen i Lofotfisket må man også tro var en viktig faktor når en bestemte hvor en skulle ro vinterfisket. Det er derfor noe uventet at en ikke ser en økning av antall Lofotfiskere fra Rødøy og Meløy som følge av det dårlige fisket i heimkommunen mot århundreskiftet. Årsaken til dette var vel at utbyttet i Lofoten også var dalende, sjøl om det var bedre enn i heimeværene. Dette så imidlertid ikke ut til å innvirke på deltakerantallet fra de to kommunene, som holder seg nogenlunde konstant fra 1895-1902. Nedgangen som da tar til er det naturlig å se i sammenheng med oppsvinget i fisket i Myken og Valvær.

Nå var det imidlertid ikke bare utviklingen i fisket de to stedene som innvirket på deltakelsen i fisket. For de som hadde etablert seg med rorbu og hjell, var valgmulighetene begrensa. Dessuten vil jeg anta at mange foretrakk å forbli «trofast» mot det fiskevær i Lofoten de hadde

de rodd fra og forbindelser de hadde etablert gjennom mange års fiske. Skreifisket i Lofoten ble i tillegg av mange fiskere ansett for å være mer stabilt enn i heimeværene.

Vårtorskfiske i Finnmark

Vel hjemme fra skreifiske i heimeværene eller i Lofoten, kunne de som hadde muligheter til det, ruste seg til for et nytt sesongfiskeri – nemlig vårtorskfisket i Finnmark. Dette tok til i mars og strakte seg fram til St. Hans. Som vi ser av tabell 2, var deltakelsen rundt århundreskiftet liten i forhold til i skreifisket. Deltakelsen var størst i de første årene etter 1895, mens den avtar fram mot 1905, for så å øke de neste fem år. Av tabellen ser man at det ikke kan være utbyttet av fisket som var årsaken til dette, da gjennomsnittlig bruttolott økte kraftig de siste årene av perioden. Årsaken til minkende deltakelse kan derimot være at skreifisket i heimeværene strakte seg lengre utover våren eller at «skrapfisket» i Husø og Sydholmen slo til. Det hjemlige vårfisket i heimeværene kunne også være et alternativ til den lange reisen til Finnmark.

Foruten de som seilte oppover, hadde mange båter stående i Finnmark, slik at de kunne følge rutebåt oppover når fisket tok til. Med rutebåt fulgte også de som ikke hadde båt, men som enten leide båt ved ankomsten eller rodde fiske som leiekar.

I åra 1895-1905 lå gjennomsnittlig bruttolott på kr 227,-, hvilket var høyere enn for Lofotfisket. I åra fram til 1910 var utbyttet stigende. Lavest var lotten i 1897 med bare 131 kroner, mens deltakerne i 1907 ble belønnet med kr 353,- for deltakelsen.

Når ikke deltakelsen i Finnmarksfisket var høyere på tross av forholdsvis godt utbytte, vil jeg anta at dette hadde sammenheng med avstanden oppover, som gjorde at alternative fiskerier ble foretrukket. Dessuten foregikk fisket på et tidspunkt hvor gardsarbeidet krevde en ekstra innsats.

Sildefisket

Sildefisket tok til i sommermånedene eller senere utpå høsten. I Rødøy var sildefisket stort sett ensbetydende med feitsildfiske. Sjøl om Rødøy sto sentralt i storsildfisket, som hadde pågått fra i begynnelsen av 1860-åra og fram til 1875,¹⁾ og om enkelte fangster med småsild ble tatt, var det feitsildfiske som betydde mest. Det årlige innsig av feitsild kunne komme forskjellige steder langs nordlandskysten. Ryktet om godt fiske et sted gjorde at fiskerne strømmet til i hundretall. I et godt sildeår i Rødøy, som 1892, skriver dr. Glatvedt i sin medisinalberetning²⁾ at det allerede i slutten av mai var: «... tilstrømming av fremmede fiskere og virkere til sildefiskeriene i Tjongsfjord».

I slutten av nittiåra og fram til 1903 var innsiget av feitsild stort sett konsentrert til Lofoten og Vesterålen. I 1901 ble det «... bokstavelig talt ikke fisket en sild i fjordene i distriktet».³⁾ Det samme gjaldt de foregående år. Dette satte krav til mobilitet til de som spesielt satset på silda. Fiskere fra Nordland deltok derfor i storsildfisket utafor Møre og i vårsildfisket på Sør-Vestlandet. I hvilken grad fiskere fra Rødøy deltok i disse fiskerier, gir ikke de kilder som er tilgjengelige mulighet til å tallfeste.

Det faktum at sildefisket var så lite stasjonært, gjør det mer problematisk å vurdere den økonomiske betydningen av det. Gjennomsnittlig bruttolott pr. deltaker i sildefisket i Rødøy vil i mindre grad enn i torskefiskeriene, gi et tilnærma bilde av bruttoinntekt. Dette fordi antall deltakere varierte sterkt etter hvor fisket foregikk i kommunen og fordi registreringen av disse må antas å være mindre pålitelig enn i torskefiskeriene.⁴⁾ Videre vil jeg anta at brukstypene, not og garn, og bruksmengden, i sterkere grad kom til å innvirke på fangstresultatet for den enkelte.

I tabellen under ser vi hvordan deltakelse, brukstype og utbytte forholdt seg i åra 1890-1905. For å gi et bedre bilde av gjennomsnittlig bruttolott, har jeg tatt med en rubrikk hvor denne er utregnet på grunnlag av fisket i hele fylket.

Tabell 4: Sildefisket i Rødøy 1890-1905

År	Ant. fiskere	Garn- Notlag båter	Ant. hl.	Verdi	Br. lott	Br. lott Nordl.
1890	100			7000	70	138
1891	306	70	8	4300 10750	35	110
1892	1704	370	40	140000 315000	181	101
1893	510	150	4	1800 1800	4	169
1894	1600	400	25	1000 10000	6	52
1895	1000	300	5	2400 6720	8	88
1896	50	–	–	– 1000	20	29
1897	820	200	5	1800 6500	8	197
1898	650	200	3	500 5000	8	41
1899	–	–	–	–	–	195
1900	–	–	–	–	–	194
1901	–	–	–	–	–	112
1902	520	140	8	1000 10000	19	109
1903	1000	250	15	23000 69000	69	88
1904	300	80	3	1000 6000	20	80
1905	–	–	–	–	–	26

Kilde: NOS «Norges Fiskerier» 1890-1905.

Som vi ser var antall deltakere høyt i forhold til antall fiskere i kommunen.⁵⁾ Dette skyldes nok for det meste at fisket trakk til seg tilreisende fiskere, men også at dette fisket mobiliserte størstedelen av den mannlige befolkningen i kommunen.

Garn var det mest vanlige redskap, sjøl om et betydelig antall landnotbruk deltok enkelte år. De fleste av disse tilhørte tilreisende fiskere, men et mindre antall stengnøter hørte hjemme i

1) Vinteren 1871/72 ble det fiska hele 151 000 tønner storsild i Rødøy, noe som var den største årsfangst for et enkelt herred i storsildtida. Kilde: T. Iversen, 1923, s. 76.

2) Medisinalberetning 1892. St.a. Ifølge «Norges Fiskerier» samme år, deltok ialt 1740 fiskere med et utbytte på 140 000 hl.

3) Medisinalberetning 1901. St.a.

4) Det var vanligvis lensmennene i distriktet som hadde ansvaret for å innberette om fisket. At fisket var så lite stasjonært, vil jeg anta vanskeliggjorde registreringen.

5) Ut fra folketellingslistene i 1900 kom vi fram til at tallet var 574.

Sildefisaket tok til i sommermånedene eller litt ut på høsten. (Eies av Kåre Storeng).

kommunen, vesentlig eid av handelsmenn. ¹⁾ Ser man på utbyttet pr. fisker, varierte dette sterkt fra 181 kroner i 1892 til bare 4-8 kroner i enkelte år. Gjennomsnittlig bruttolott pr. deltaker i hele fylket ligger derimot adskillig høyere og varierer ikke så sterkt fra år til år. Jeg vil anta at denne gir en bedre pekepinn på utbyttet for deltakerne enn hva lotten for bare Rødøy gir.

I tillegg til hva sjølve utbyttet av fangsten gav, kom enkelte til å få inntekter av landslott. ²⁾ Videre gav tilvirkning og salting av silda ekstrafortjeneste for familien. Disse ekstrafortjenestene ved siden av sjølve fisket, hadde stor betydning for de som var så heldig å få del i disse. ³⁾

Foruten den betydning som silda hadde som inntektskilde, var den uten sammenligning det viktigste fiskeslaget i den nordlandske husholdning. ⁴⁾

Heimefisket

I sin innberetning om fiskeriene til fiskeriinspektør J.A. Johns i 1902, skriver lensmannen i Rødøy: «... heimefisket er af stor betydning. Det antages dog at være aftagende». Denne vurderingen deles imidlertid ikke av distriktslegen som mener heimefisket spiller en langt større rolle nå enn før.

En oversikt over verdien av ilandbrakt fangst i kommunen, skulle gi oss grunnlag til å se hvem av disse to som har rett.

Tabell 5: Verdien av ilandbrakt fangst i Rødøy 1890-1910

År	Skreifiske	Sildfiske	Annet fiske	Ialt
1890	97 497	7 000	10 765	115 262
1891	43 319	10 750	6 100	60 169
1892	126 194	315 000	4 242	445 436
1893	113 316	1 800	3 800	118 916
1894	61 520	10 000	6 300	77 820
1895	58 766	6 720	20 400	85 886
1896	73 600	1 000	20 615	95 215
1897	50 093	6 500	30 720	87 313
1898	29 000	5 000	37 920	71 920
1899	24 700	-	42 900	67 600
1900	13 460	-	38 720	52 180
1901	17 390	-	28 650	46 040
1902	32 242	10 000	39 800	82 042
1903	72 210	69 000	33 850	175 060
1904	132 160	6 000	28 670	166 830
1905	225 300	-	24 300	249 600
1906	235 740	-	25 200	260 940
1907	128 767	4 800	43 100	176 667
1908	108 850	18 600	54 200	179 650
1909	128 918	1 350	1800 ¹⁾	132 068
1910	135 381	19 500	2 000 ²⁾	156 881

1) Verdien av ilandbrakt laks.

2) Verdien av ilandbrakt makrell.

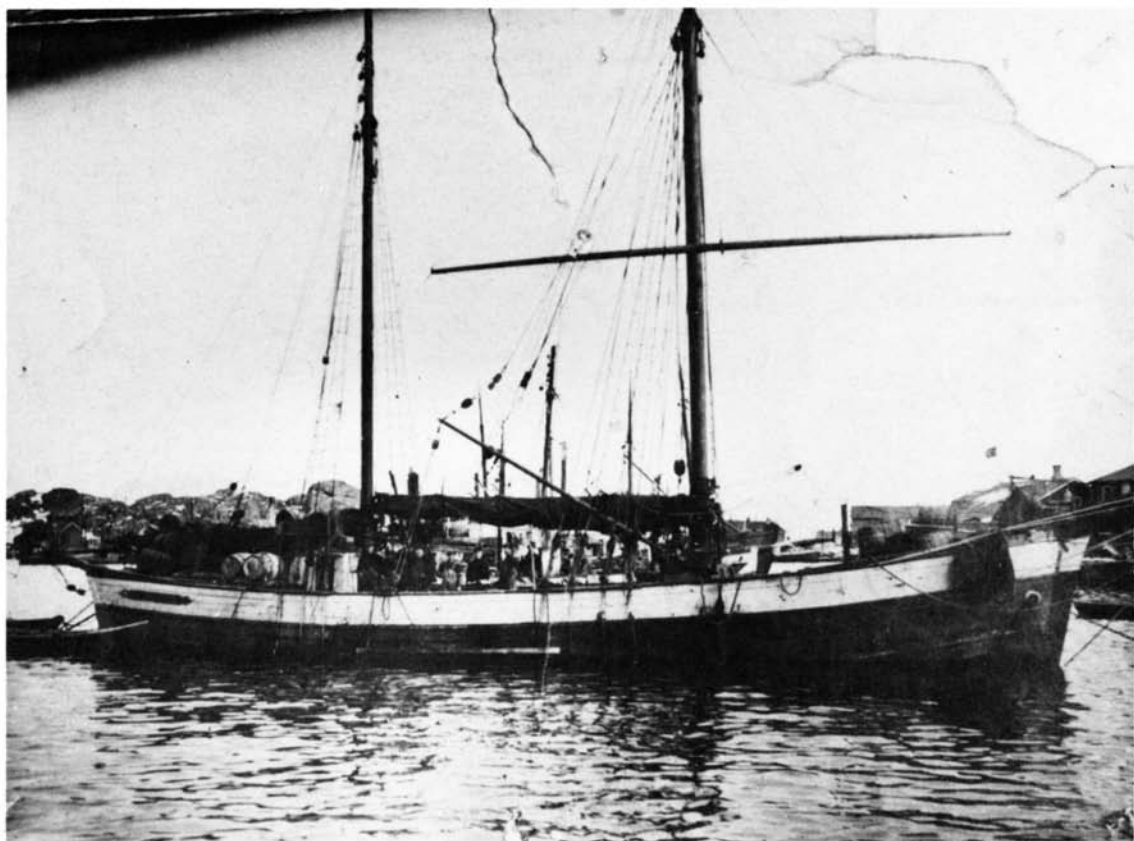
Kilde: NOS Norges Fiskerier 1890-1910.

1) Dette framgår av skiftevedleggene og personalpanterregistret som er gjennomgått for årene omkring århundreskiftet.

2) Denne var på 3% av fangsten (T. Lundevall 1936, s. 94). I et skifte fra 1902 finner man at denne kom på hele 74 kroner for et enkelt steng.

3) I et skifte fra 1902 framgår det at mens lotten for deltakelse i sildnotfiske utgjorde kr 250,-, så kom fortjenesten av landlott og tilvirkning som familien hadde deltatt i, på et tilsvarende beløp. Dette kan antyde betydningen ved denne siden av fisket.

4) Dr. Glatvedt skriver om silda som den «... viktigste, uerstattlige mad for den menige mand...». Dessuten tillegger han den forklaringen på at «... barnene i så mangt et fattig hjem kan så rødkindede og velfødde ud». Kilde: Medisinalberetning 1901. St.

Omsetning av fisk ble bl.a. tatt hånd om av tilreisende kjøpefartøyer. Bildet viser kjøpefartøyet Ryvarden, en galeas. (Eies av Kolbjørn Lorentzen).

Tallene i tabell 5 over verdien av ilandbrakt fangst i Rødøy, synes å gi dr. Glatvedt medhold. Til tross for ulike vurderinger, synes det allikevel klart at heimefisket omkring århundreskiftet var av stor betydning.

Ifølge A. Helland ble det i øydistriktet drevet heimefiske året rundt etter fiskeslag som torsk, sei, kolje, brosme, uer og kveite.¹⁾ Dette fisket var av mindre betydning i fjordene, men også her var det viktig for husholdningen. Videre skriver Helland at det ble drevet «... regelmessig vaarfiske i samtlige vær 1/2-2 mil fra land, samt seifiske i alle vær i månedene mai-juni». ²⁾ I disse fiskeriene deltok også tilreisende fiskere fra andre kommuner.

Fisket etter kveite og flyndre fikk etterhvert større betydning ettersom mulighetene for videre salg i fersk tilstand ble bedret ved bygging av ishus.³⁾ I motsetning til andre steder langs kysten, var kveitefiske vesentlig et heimefiske og ikke et havfiske.

1) Nordlands Amt. bd. II, 1908, s. 564.

2) Ibid, s.s.

3) Dr. Glatvedt skriver i sin rapport fra 1899 at «... hjemmefiske har vundet i betydning efterat flyndrefisket og ferskfisk exporten er kommet igang». Dette var ikke tilfelle da han tiltrådte 10 år tidligere, med unntak av litt laks.

Fiske med kilnot etter laks ble første gang forsøkt i 1870. ¹⁾ Dette fiske foregikk i fjordene i kommunen og som man ser av tabell 5, frambrakte ikke dette fisket noe stort utbytte.

Verdiutbyttet av «andre fiskeslag» er som man ser av tabellen, lavt i de første åra etter 1890, men stiger til å utgjøre mellom 20 000 og 40 000 kroner i de påfølgende år. Av dette utgjør eksport av fersk kveite og flyndre i nediset stand en betydelig del. For femåret 1899-1903 nevner lensmannen i Rødøy at det årlig oppfiskes et kvantum på 40-50 000 kg. ²⁾ Dette utgjorde en salgsverdi på omlag 10 000-15 000 kroner årlig. ³⁾ Størrelsen av flyndrefisket blir ikke nevnt her, men i 1898 vet vi at et parti på 4080 kg ble eksportert. ⁴⁾

Verdien av heimefisket som det framkommer her, er sammenlignet med f.eks. skreifisket i kommunen, heller lavt. En del av forklaringen er antagelig at dette i liten grad var markedsorientert, noe det også som vi skal se, var begrensa muligheter til. Videre kan en jo stille spørsmål om hvorvidt alt salg er registrert. Spesielt gjelder dette sjøltilvirket tørrfisk. Når allikevel både lensmann Forsaa og distriktslege Glatvedt framhever hjemmefiskets betydning, kan forklaringen enten være at dette var betydningsfullt i forhold til husholdningen, eller at dette har en større økonomisk betydning enn det som kommer fram i de offentlige tall.

Havfisket

I 1902 drev en fiskedamper havfiske utafør Træna og Røst med utgangspunkt i Rødøy. ⁵⁾ Båten hadde stasjon på Gjerøya, hvor også noen av mannskapet kom fra. Ifølge A. Helland ble havfiske kun drevet av enkelte sneseilbåter, de fleste uten dekk, 2-4 mil utafør de ytterste vær. Når havfiske ikke spilte noen særlig rolle i Rødøy, skyldes det for det meste manglende muligheter til dette. Eggen som strekker seg langs kysten, ligger for Helgeland hele 30 mil av land. Fiskeressurser på kystbankene kunne derfor vanskelig nåes av den fiskeflåten som eksisterte i Rødøy omkring århundreskiftet. Som vi sene-

re skal se var omlegginga til dekksbåter, som andre steder muliggjorde utviklingen av et havfiske, så vidt kommet igang i Rødøy.

Tilvirkning og omsetning

Jektefarten til Bergen tok slutt i 1890-åra, og omsetningen av fisk blei tatt hånd om av tilreisende kjøpefartøyer og lokale handelsmenn. I marknadsdagene på Sleipnes i månedsskiftet juni/juli ble også endel fisk omsatt, men denne mistet etterhvert sin betydning. ⁶⁾

Under skreifisket i Myken og Valvær ble fangsten enten solgt til tilreisende kjøpefartøy, eller den ble tilvirket av fiskerne sjøl. Det siste vil si at den ble tilvirket til tørrfisk. Ved en slik sjøltilvirkning kunne fiskerne innkassere en ekstrafortjeneste, men var de uheldige, kunne prisene falle slik at de hadde lite igjen for ekstraarbeidet. Leveren kunne også tilvirkes sjøl, men etterhvert ble det også vanlig at denne ble solgt sammen med rogn. Trandamperiene på stedet tilvirket denne til medisintan.

Kjøpefartøyene som for en stor del kom utenfra kommunen, varierte i antall etter svingningene i fisket. I 1900 som var et bunnår, var det bare 1 fartøy tilstede, mens det i 1905 var framført 9 kjøpefartøyer i Myken og Valvær. ⁷⁾ Den del av fangsten som ble solgt her ble salta for tilvirkning til klippfisk.

Forholdsvis hvor stor del av fangstkvantumet i skreifiskeriene som ble tilvirket og videresolgt av produsentene sjøl, lokale fiskehandlere eller

1) A. Helland, 1908, bd. II, s. 120.

Ifølge Helland samme sted var gj.sn. inntektene 60-70 kroner pr. not i Nordlands Amt.

2) Årsberetning vedkommende Norges Fiskerier 1905 s. 40.

3) Dette ut fra opplysninger om priser på et parti kveite på 14 500 kg., til en verdi av kr 2.900 i 1897. Kilde: Årsb.v. N.F. 1897, s. 224.

4) Ibid, s. 226.

5) A. Helland, 1908, bd. III, s. 564.

6) A. Helland, 1908, bd. 2, s. 237.

7) Årsb. v. N.F. 1900, s. 321 og 1905, s. 492.

Skreien sløyes og sperres før den henges på hjell. Fiskere i Valvær i begynnelsen av dette århundret. (Eies av Ingrid Sleipnes).

tilreisende oppkjøpere, er det vanskelig å fastslå ut fra de årlige oppsynsrapportene. I folketellingslistene for 1900 finner vi ialt 5 personer som driver handel med fisk. Ingen av disse var imidlertid hjemmehørende i fiskeværene Myken og Valvær. Ti år senere er antallet fiskehandlere fordoblet. Sjøl om noen driver med innkjøp av fersk fisk, er det vesentlig handel med tørrfisk de fleste driver.¹⁾

De fiskeslag som ble omsatt i fersk tilstand var foruten et mindre parti skrei, vesentlig kveite, flyndre og laks. Omsetningen av fersk fisk var rundt århundreskiftet i sin begynnelse. Forutsetningen for en slik virksomhet var foruten markeder, tilgang på is året rundt, samt

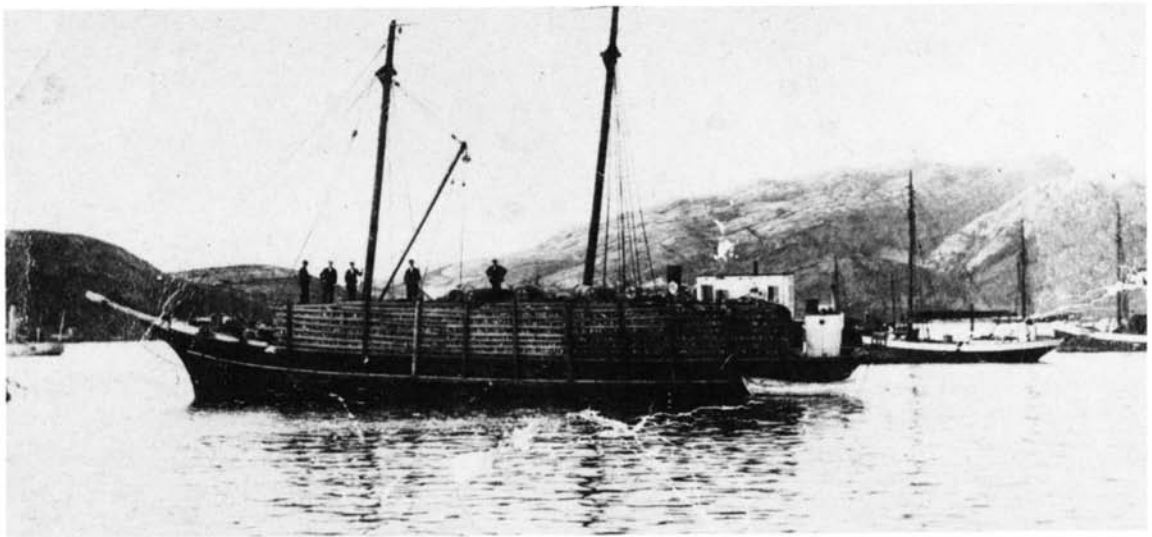
kommunikasjoner som raskt kunne bringe fisken til markedene. Sjøl om det i Rødøy fantes 6 ishus i 1902, var dette tydeligvis ikke tilstrekkelig.²⁾

En forutsetning for utvidelse av kveitefisket, spesielt for Myken og Valvær, mente lensmannen i Rødøy bl.a. var oppføring av flere ishus.³⁾ Kommunikasjonsmessig lå heller ikke Rødøy gunstig an, verken i forhold til handel med fersk

1) Firma M. Lossius drev bl.a. med innkjøp av all slags fersk fisk, og hadde oppkjøpsfartøy og flytende trandamperi i virksomhet under skreifisket.

2) Årsberetning vedkommende Norges Fiskerier 1902, s. 606.

3) Ibid. 1905, s. 40.

Skonnerten «Rødøyloven» lastet med tørrfisk som skal til Bergen. (Eies av Kolbjørn Lorentzen).

fisk til nærliggende områder eller til videresalg for eksport. De eksisterende kommunikasjoner ble av lensmannen betegnet som «... saa mangelfuld og uhensigtsmessig anlagt, at den saa at sige ingen nytte bringer til fiskerinæringens fremme». ¹⁾

De forhold som her er nevnt, vil jeg anta var med på å sette begrensning på fisket utenom sesongfiskeriene. At størstedelen av fangsten fra heimefisket derfor måtte bli sjøltilvirket til tørrfisk, begrenset fiskemulighetene på grunn av maktida fra St. Hans til september.

Sluttord

I denne artikkelen har jeg ganske kort prøvd å gi en oversikt over fiskerinæringen i kommunen omkring århundreskiftet. Hovedvekten har vært lagt på å belyse dette emnet ved å frambringe tall og opplysninger omkring rødøyværingenes deltakelse i fiske på denne tid.

Det er imidlertid viktig å huske på at fiske bare var en av de to næringene som befolkningen i kommunen satte sin lit til. Fiske og deltakelse i fiske må sees i en større næringsmessig sammenheng, hvor også jordbruket stod sentralt. Deltakelse i fiske måtte derfor innpasses i en

årsrytme som både var preget av de store sesongfiskeriene og det sesongmessige arbeidet på en gård.

I et samfunn som fremdeles var preget av sjølforsyningsøkonomi, skaffet i stor grad jordbruket sammen med heimefisket, tilveie maten, mens deltakelsen i sesongfiskeriene skulle skaffe tilveie de kontanter som man trengte til det som ikke kunne produseres sjøl.

Sammenligner man fiskerinæringen i Rødøy med andre kystkommuner for eks., fra Vestlandet, må fisket karakteriseres som sesongbetont og stasjonært, hvor vinterfisket i Lofoten eller heimeværene var det viktigste. Havfisket som andre steder langs kysten var kommet godt i gang, spilte liten rolle i Rødøy. Derfor var de åpne båtene, spesielt listerbåtene, fremdeles de dominerende i Rødøy. Av det forholdsvis lave antall seilskøyter som var anskaffet til kommunen, ser vi at ombygginga til dekkå båt ikke fikk sitt gjennombrudd med denne båttypen. Seilskøytene ble et forholdsvis kort mellomspill før den virkelig store omforminga av fiskeflåten tok til med omlegginga til motor.

1) Årsberetning vedkommende Norges Fiskerier 1905, s. 40.